

Коваленко О. О.

Кандидат історичних наук, доцент

Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського
Національний університет “Чернігівський колегіум” імені Т. Г. Шевченка

ЦЕРКОВНЕ БУДІВНИЦТВО РОДИНИ МИЛОРАДОВИЧІВ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

Козацько-старшинська родина Милорадовичів, згодом nobilitована царським урядом, залишила помітний слід у суспільно-політичному, економічному та соціокультурному житті України XVIII – початку XX ст. Завдяки прихильності з боку Петра I і його наступників, а також вдалим шлюбним стратегіям, Милорадовичі потрапили до складу соціально-політичної еліти Гетьманату, а потім і Російської імперії. Між тим, за винятком окремих персоналій, досі бракує комплексного дослідження багатогранної діяльності представників родини Милорадовичів і, зокрема, в галузі церковного будівництва.

Статки цієї родини суттєво зросли після одруження у 1764 р. останнього чернігівського полковника Петра Степановича Милорадовича на правнучці наказного гетьмана Лівобережної України Софії Семенівні Полуботок, яка успадкувала численні маєтності свого знаменитого прадіда, зокрема містечко Любеч¹. Саме тут вже після смерті дружини, що трапилася 1773 р., П. С. Милорадович долучився до церковного будівництва. Нещодавно виявлені Г. В. Морозовою документи свідчать, що у 1774 р. він звернувся до Чернігівської духовної консисторії з проханням дозволити відремонтувати функціонуючу церкву Покрова Богородиці, що “под среднюю главою над иконостасом и царскими вратами, также и в притворе женском, и в разных местах от согнившей кровли имеет великую во время дождей течь”². Можна припустити, що під час ремонтних робіт П. С. Милорадович побачив, що церковна будівля зазнала значних ушкоджень, і вирішив звести неподалік новий храм. На місці, де була стара розібрана церква Покрова Богородиці, Милорадовичі згодом встановили “лабрадовый монумент в форме часовни”³. У всякому разі новозбудована церква Покрова Богородиці стала до ладу наприкінці 1779 – на початку 1780 рр. Утім парафіяльний священник о. Діонісій чомусь заборонив оновлювати ікони з церковного іконостаса, що вочевидь був перенесений зі старого храму. Відтак П. С. Милорадович мусив звернутися до чернігівського еп. Феофіла (Ігнатовича) з проханням видати указ, щоб панотець “во взятии для поновления апостольских и намесных икон не спорил и не делал препятствия”⁴. Церковна й світська влада зрештою порозумілися, і 24 вересня 1780 р. чернігівський протопоп І. Левицький освятив храм⁵.

П. С. Милорадович і надалі опікувався цією церквою. У 1796 р. він пожертвував на престольне Євангеліє московського друку в срібному позолоченому окладі, “употребляемое в высоко торжественные и праздничные дни”, а згодом великий срібний потир вагою “в два с половиною фунта и семь золотников” та позолочений дискос⁶. Протягом XIX ст. храм Покрова Богородиці залишався під опікою родини Милорадовичів, за безпосередньої участі яких 1832 р. його відремонтували, обшалювали й перекрили залізом, а 1854 р. пофарбували всередині⁷. Поблизу церкви поховані кілька представників родини Милорадовичів, а в 1900 р. – колишній чернігівський губернатор О. К. Анастасьєв, який помер під час відпочинку в Любечі. Наступного 1901 р. над його могилою збудували капличку. За свідченням сучасників, церква Покрова Богородиці вирізнялася з-поміж решти храмів Любеча своєю висотою (понад 20 сажнів (45 м)), “правильной и красивой архитектурой”⁸. Вона репрезентувала т.зв. “баштовий тип” дерев’яного сакрального зодчества, розповсюджений на території Лівобережної

¹ Милорадович Г. А. Биографические очерки замечательных Милорадовичей. Чернигов, 1856. С. 10-11; Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. К., 1912. Т. 3. С. 518.

² Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 1, спр. 1089, арк. 1-2.

³ Милорадович Г. А. Любеч и его святыня. СПб., 1905. С. 21.

⁴ Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 4, спр. 343, арк. 2-2зв., 7.

⁵ Милорадович Г. А. Любеч и его святыня... С. 22.

⁶ Корицкий Л. Краткие исторические, статистические и этнографические сведения о м. Любеч // Черниговские губернские ведомости. 1854. № 37. Часть неофициальная. С. 256.

⁷ Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 2, спр. 4864, арк. 84.

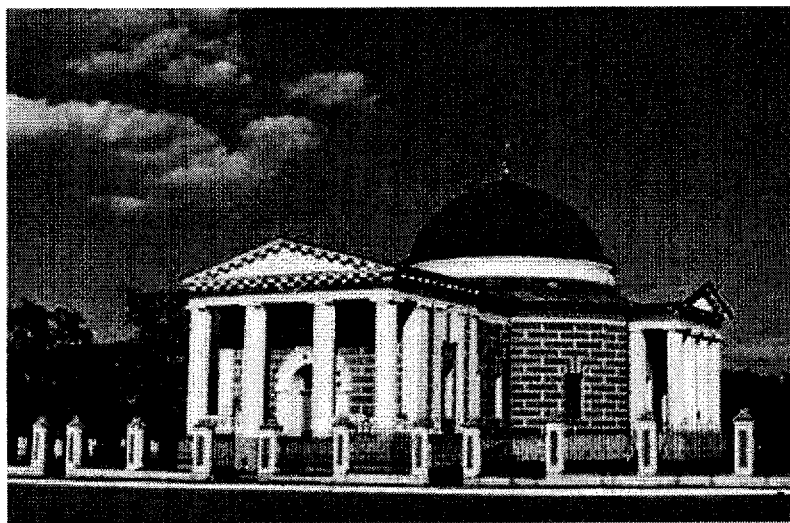
⁸ Милорадович Г. А. Любеч и его святыня... С. 22.

України у XVIII ст. Як зазначив С. А. Таранушенко, ці “пам’ятки відзначаються особливою досконалістю інженерно-конструктивної розробки, направленої на створення небачених за сміливістю і висотою верхів та висотне розкриття внутрішнього простору”¹. Завдяки С. А. Таранушенку, який зробив кілька фотографій і малюнків церкви Покрова Богородиці, ми можемо скласти достатньо чітке уявлення про цю видатну пам’ятку архітектури, зруйновану у 30-х рр. XX ст.² (іл. 1).

Наступний власник Любеча Григорій Петрович Милорадович значну увагу приділяв благоустрою містечка й активно займався підприємницькою діяльністю. Зокрема він “первый завел свою торговлю по р. Днепру, отправлял товары в г. Могилев, Шклов, Борисов, Кременчуг, торговал солью, хлебом, лесом и эту же торговлю завел между крестьянами”³. У березні 1811 р. Г. П. Милорадович звернувся до чернігівського й ніжинського архієп. Михайла (Десницького) з проханням дозволити йому “выстроить каменную церковь во имя Преображения Господня”⁴. Одержавши “архипасторское благословенне”, він розпочав будівництво храму, що освятили лише 1817 р.⁵ Г. П. Милорадович облаштував у церкві родинний склеп, але з незрозумілих наразі причин ніхто з членів родини похований у ньому не був⁶. Спасо-Преображенський храм за типом є купольною ротондою з прилеглими за сторонами світу чотирма портиками спрощеного тосканського ордера. У 1850-х рр. західний портик розібрали, натомість прибудували видовжене західне рамено з дзвіницею (не збереглася) та новим чотириколонним портиком головного входу. Представники родини Милорадовичів і надалі підтримували споруджені їхніми предками храми. Один з них, граф Григорій Олександрович Милорадович у травні 1901 р. одержав “Благословение” Святішого Синоду за пожертви “на нужды Покровской и Преображенской церквей”, а його дружина графиня Ольга Кирилівна Милорадович у травні 1902 р. – аналогічну відзнаку за “благочестивое усердие..., выразившееся в пожертвовании в пользу Аннинской церкви местечка Любеча”⁷.

Іл. 1. Церква Покрова Богородиці.
Малюнок К. Сидорова. 1930 р.

Іл. 2. Спасо-Преображенська церква. Сучасний вигляд

Будівля Спасо-Преображенської церкви відіграє роль архітектурної доміанти у забудові історичного середмістя Любеча. На думку В. В. Вечерського, лаконічні монументальні форми Спасо-Преображенської церкви, що має статус пам’ятки архітектури національного

¹ Таранушенко С. А. Монументальна дерев’яна архітектура Лівобережної України. К. : Будівельник, 1976. С. 19, 138.

² Таранушенко С. А. Пам’ятки архітектури Чернігівської губернії. Харків : Харківський приватний музей міської садиби, 2011. С. 48-49; Пам’ятки Любеча на малюнках і світлинах із зібрання Стефана Таранушенка: Комплект листівок / Упоряд. і автори тексту О. Б. Коваленко, О. О. Коваленко, О. О. Тригуб. Чернігів : ФОП Лозовий В. М., 2013. № 1-4.

³ Милорадович Г. А. Биографические очерки... С. 25-26.

⁴ Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 2, спр. 994, арк. 1.

⁵ Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Чернигов, 1874. Кн. 6. С. 220.

⁶ Милорадович Г. А. Любеч и его святыня... С. 23.

⁷ Чернігівський обласний історичний музей ім. В. В. Тарновського, інв. номери АЛ-75 та АЛ-76.

значення, дозволяють віднести її до кращих ротондальних храмів України. Це одна з найоригінальніших пізньокласичних (ампірних) будівель Лівобережної України та єдина збережена церква у Любечі¹ (іл. 2).

Гірше склалася доля мурованої церкви Успіння Богородиці, також збудованої в Любечі Г. П. Милорадовичем. У листопаді 1813 р. він писав чернігівському й ніжинському архієп. Михайлу (Десницькому): “Благословением Вашего преосвященства вновь выстроена в местечке Любече теплая церковь, наименованная Успения Пресвятой Богородицы, и приходит к совершенному уже окончанию всего в оной следуемого; а посему покорнейше прошу Вас, милостивый архипастырь, кому следует повелеть освятить оную и отпустить антиминос”. Згідно з резолюцією Михайла (Десницького) освятити церкву було доручено городницькому протоіерею Луці Волковичу². Як вважає О. М. Бондар, церква Успіння Богородиці збудована в стилі класицизму й мала хрестово-купольну конструкцію з двоскатним дахом і великим приплюснутим куполом.

У 1847 р. поблизу церкви Успіння Богородиці коштом синів Г. П. Милорадовича Олександра та Михайла звели двоярусну дерев'яну на кам'яному фундаменті дзвіницю³. Перший її ярус, на думку О. М. Бондаря, був прикрашений псевдо-портиками з декоративною колонадою по кутах, на другому містилися вікна-звониці. Невеликий сферичний купол з ліхтариком і хрестом завершував конструкцію дзвіниці. На жаль, дзвіниця й церква Успіння Богородиці зруйновані у 30-х рр. ХХ ст.

Свого часу ці три храми складали єдиний архітектурний ансамбль. Оточені тополями церкви Покрова Богородиці та Успіння Богородиці були розташовані обабіч великого квітника поблизу будинку Милорадовичів, а Спасо-Преображенська церква височіла навпроти, з іншого боку Базарної площі⁴.

Від нащадків П. Л. Полуботка до Милорадовичів перейшли й інші маєтки на Чернігівщині, зокрема містечко Нові Боровичі. Тамтешня дерев'яна церква Успіння Богородиці, на думку чернігівського й ніжинського архієпископа Філарета (Гумілевського), збудована коштом родини Полуботків 1774 р. й згодом “возобновлена” Г. П. Милорадовичем⁵. Існує й інша ша точка зору, згідно з якою храм спорудив або повністю перебудував саме Г. П. Милорадович⁶. Так чи інакше, за свідченням відомого історика графа Г. О. Милорадовича, церква Успіння Богородиці була “окружена високою каменною стеною и обсажена тополями”. Вона “отличается как внутреннею, так и внешнею отделкою, ... и гордо смотрит на окружающие её предметы”. У 1845 р. коштом місцевої громади поблизу храму спорудили дзвіницю. У середині ХІХ ст. поблизу церкви Успіння Богородиці була богадільня на 11 осіб⁷. У 1878 р. головою приходського попечительства при цьому храмі обрали, а 1885 р. переобрали місцевого поміщика Леоніда Олександровича Милорадовича⁸. Він також опікувався сільською церковно-приходською школою й 1898 р. став її попечителем⁹.

Отже, кілька поколінь родини Милорадовичів брали активну участь у церковному будівництві на Чернігівщині й повсякчас виділяли значні кошти на потреби місцевих храмів та церковно-приходських шкіл регіону.

¹ *Вечерський В. В.* Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: виявлення, дослідження, фіксація. К. : Видавничий дім А. С. С., 2005. С. 174.

² Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 2, спр. 994, арк. 4.

³ Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 2, спр. 4864, арк. 84.

⁴ *Милорадович Г. А.* Любеч, Черниговской губернии, Городницкого уезда. Родина преподобного Антония Печерского. М., 1871. С. 78.

⁵ Историко-статистическое описание Черниговской епархии... С. 246.

⁶ *Милорадович Г. А.* Биографические очерки... С. 25.

⁷ *Грыцько М.* [Милорадович Г. А.]. Местечко Боровичи. Историческое, статистическое и этнографическое описание. Чернигов, 1856. С. 8, 9.

⁸ Черниговские епархиальные известия. Часть официальная. 1878. № 36. С. 518; 1885. № 2. С. 58-60.

⁹ Черниговские епархиальные известия. Часть неофициальная. 1897. № 5. С. 194-197; Часть неофициальная. 1898. № 20. С. 769-774; 1898. Часть официальная. № 14. С. 428; 1901. Часть неофициальная. № 13. С. 374.